

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA PEDAGOGIK TERMINLARNING NUTQIY IDROKDAGI LINGVOKOGNITIV XUSUSIYATLARI

Nizomova Mohinur Baratboyevna,

Qarshi davlat universiteti Amaliy ingliz tili kafedrasini mudiri

Filologiya fanlari doktori (DSc).

DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v18iB.1689>

MAQOLA HAQIDA/O STAT'YE

Qabul qilindi: 18-may 2026-yil

Tasdiqlandi: 21-may 2026-yil

Jurnal soni: 18-B

Maqola raqami: 30

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

pedagogik termin, nutqiy idrok, lingvokognitiv xususiyat, pedagogik diskurs, psixolingvistika, semantik dekodlash, mental leksikon, konseptualizatsiya, pragmatika, assotsiativ maydon

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Mazkur maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi pedagogik terminlarning nutqiy idrokdagi lingvokognitiv xususiyatlari qiyosiy-pragmatik hamda psixolingvistik yondashuvlar asosida yoritilgan. Pedagogik terminlarning konseptual-semantik tuzilishi, mental leksikondagi o'rni, assotsiativ bog'lanishlari, semantik faollashuv mexanizmlari hamda pedagogik diskursdagi pragmatik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Pedagogik terminlar ta'lim jarayonida ilmiy bilimlarni uzatish, pedagogik faoliyatni tashkil etish va kommunikativ munosabatlarni tartibga solishda muhim lingvistik hamda kognitiv vosita sifatida talqin etiladi. Maqolada pedagogik terminlarning inson ongida konseptual bilimlar bilan bog'liq holda shakllanishi, ularning nutqiy faoliyat jarayonida faollashuvi va turli kommunikativ vaziyatlarda interpretatsiya qilinishi masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Ingliz va o'zbek pedagogik terminologiyasining lingvomadaniy xususiyatlari, milliy ta'lim paradigmalarini bilan aloqadorligi hamda pedagogik tushunchalarning verbal ifodalanishidagi umumiy va o'ziga xos jihatlari qiyosiy tavsiflanadi. Shuningdek, pedagogik terminlarning semantik mazmuni, konseptual modellari va assotsiativ maydonlari insonning pedagogik tajribasi hamda kommunikativ kompetensiyasi bilan uzviy bog'liqlikda ko'rib chiqiladi. Pedagogik terminlarning nutqiy idrokdagi voqelanishi fonologik yoki grafik qabul qilish, semantik anglash, konseptual integratsiya, assotsiativ faollashuv va pragmatik interpretatsiya kabi ko'p bosqichli kognitiv jarayonlar orqali izohlanadi. Terminlarning pedagogik diskursdagi informativ, regulativ, motivatsion va baholovchi funksiyalari hamda ta'limiy kommunikatsiya samaradorligini ta'minlashdagi o'rni yoritiladi. Pedagogik terminologiyaning lingvokognitiv tabiati inson tafakkuri, konseptual bilimlar tizimi, kommunikativ tajriba va lingvomadaniy omillar bilan chambarchas bog'liq holda tavsiflanadi.

ABOUT THE PAPER

Accepted: 18 may 2026

Approved: 21 may 2026

Volume: 18-B

Paper number: 30

KEYWORDS

pedagogical term, speech perception, linguocognitive feature, pedagogical discourse, psycholinguistics, semantic decoding, mental lexicon, conceptualization, pragmatics, associative field

ANNOTATION

This article examines the linguocognitive properties of pedagogical terms in English and Uzbek in speech perception based on comparative-pragmatic and psycholinguistic approaches. The conceptual-semantic structure of pedagogical terms, their place in the mental lexicon, associative connections, mechanisms of semantic activation, and pragmatic possibilities in pedagogical discourse are analyzed. Pedagogical terms are interpreted as an important linguistic and cognitive tool in the process of transferring scientific knowledge, organizing pedagogical activity, and regulating communicative relations in the educational process. The article pays special attention to the formation of pedagogical terms in the human mind in connection with conceptual knowledge, their activation in the process of speech activity, and their interpretation in various communicative situations. The linguocultural characteristics of English and Uzbek pedagogical terminology, their connection with national educational paradigms, and the general and specific aspects of the verbal expression of pedagogical concepts are comparatively described. Also, the semantic content, conceptual models and associative fields of pedagogical terms are considered in close connection with the pedagogical experience and communicative competence of a person. The occurrence of pedagogical terms in speech perception is explained through multi-stage cognitive processes such as phonological or graphic perception, semantic understanding, conceptual integration, associative activation and pragmatic interpretation. The informative, regulative, motivational and evaluative functions of terms in pedagogical discourse and their role in ensuring the effectiveness of educational communication are highlighted. The linguocognitive nature of pedagogical terminology is described in close connection with human thinking, the system of conceptual knowledge, communicative experience and linguocultural factors.

Kirish. XXI asr tilshunosligida terminologik tizimlarni antropotsentrik paradigma asosida o'rganish alohida ilmiy ahamiyat kasb etmoqda. Zamonaviy lingvistika til birliklarini faqat nominativ vosita sifatida emas, balki inson tafakkuri, kognitiv faoliyati hamda kommunikativ tajribasi bilan uzviy bog'liq holda tadqiq etishga yo'naltirilmoqda. Shu nuqtayi nazardan pedagogik terminologiyaning nutqiy idrokdagi lingvokognitiv xususiyatlarini tadqiq qilish bugungi psixolingvistika, kognitiv tilshunoslik va pragmalolingvistikaning dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi.

Pedagogik terminlar ta'lim jarayonida ilmiy bilimlarni uzatish, metodik faoliyatni boshqarish, o'quvchi va pedagog o'rtasidagi kommunikativ munosabatlarni tartibga solish hamda pedagogik konseptlarni verbal shaklda ifodalash vazifasini bajaradi. Shu bois ular nafaqat terminologik birlik, balki pedagogik diskursning kognitiv-pragmatik yadrosi sifatida ham namoyon bo'ladi. [11. 49-52]

Kognitiv lingvistika nuqtayi nazaridan har bir termin inson ongidagi muayyan konseptual modelning verbal reprezentatsiyasi hisoblanadi. Pedagogik terminlarning nutqiy idrokdagi voqelanishi esa: idrok etish, semantik dekodlash, konseptual integratsiya, assotsiativ faollashuv,

pragmatik interpretatsiya kabi murakkab psixik va lingvistik jarayonlar asosida shakllanadi.

Ingliz va o'zbek tillaridagi pedagogik terminologiya turli lingvomadaniy hamda didaktik paradigmalarda rivojlanganligi sababli ularning semantik strukturasi va nutqiy interpretatsiyasida o'ziga xos differensial xususiyatlar kuzatiladi. Xususan, **ingliz pedagogik diskursida learner autonomy, scaffolding, formative assessment, reflective learning** kabi terminlar individual-kognitiv yondashuv asosida shakllangan bo'lsa, **o'zbek pedagogik terminologiyasida mustaqil ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv, interfaol metod, rivojlantiruvchi baholash** kabi birliklar milliy ta'lim modeli va sotsiomadaniy tafakkur bilan uzviy bog'liq holda voqelanadi.

Adabiyotlar tahlili. Pedagogik terminlarning nutqiy idrokdagi lingvokognitiv xususiyatlarini o'rganish zamonaviy tilshunoslikning kognitiv, psixolingvistik va pragmalolingvistik yo'nalishlari kesishgan nuqtada shakllangan ilmiy muammoldan biri hisoblanadi. Mazkur masala bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar terminologik birliklarning nafaqat nominativ vazifasini, balki inson tafakkuri, konseptual bilimlari va kommunikativ faoliyati bilan uzviy bog'liqligini ham yoritib beradi.

Pedagogik terminologiyaning lingvokognitiv asoslarini tadqiq etishda M.B. Nizomovning ilmiy ishlari muhim o'rin tutadi. Olimning tadqiqotlarida ingliz va o'zbek tillaridagi pedagogik terminlarning lingvopragmatik hamda psixolingvistik xususiyatlari qiyosiy aspektda o'rganilgan bo'lib, terminlarning semantik strukturasi, kommunikativ vazifalari va pedagogik diskursdagi qo'llanish xususiyatlari keng tahlil qilingan. Muallif pedagogik terminlarning nutqiy faollashuvi insonning kasbiy tajribasi, kommunikativ ehtiyojlari va pedagogik bilimlari bilan bevosita bog'liq ekanligini ta'kidlaydi [1, 45–53].

Kognitiv tilshunoslik nazariyasining shakllanishida Sh. Safarovning ilmiy qarashlari alohida ahamiyatga ega. Olim tilni inson tafakkurining mahsuli sifatida talqin qilib, til birliklarining konseptual tizim bilan bog'liqligini asoslab beradi. Uning fikricha, har qanday lingvistik birlik, jumladan terminlar ham inson ongidagi bilimlar tizimini verbal shaklda aks ettiradi. Shu bois pedagogik terminlarni o'rganishda ularning konseptual asoslari va mental reprezentatsiyasini aniqlash muhim metodologik vazifa hisoblanadi [2, 32–39].

O'zbek tilshunosligida diskurs va pragmatika masalalarini chuqur tadqiq qilgan N. Mahmudov terminologik birliklarning kommunikativ muhitidagi funksional imkoniyatlariga e'tibor qaratadi. Olimning ta'kidlashicha, terminlarning mazmuni faqat lug'aviy ma'no bilan cheklanmaydi, balki nutqiy vaziyat, kommunikativ maqsad va diskurs ishtirokchilarining bilim fondi bilan ham belgilanadi. Bu yondashuv pedagogik terminlarning nutqiy idrokdagi pragmatik interpretatsiyasini tushuntirishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi [3, 68–74].

Kognitiv terminologiya masalalarida E. Kubryakova tadqiqotlarida ham keng yoritilgan. Olim terminlarni inson tafakkuridagi bilimlarning verbal reprezentanti sifatida baholab, ularning konseptual struktura bilan bog'liqligini asoslaydi. Kubryakovaning fikricha, terminlar obyektiv borliq haqidagi bilimlarni tartibga soluvchi va kategoriyalashtiruvchi vosita sifatida faoliyat ko'rsatadi. Bu qarash pedagogik terminlarning lingvokognitiv mohiyatini tushuntirishda muhim nazariy manba hisoblanadi [4, 90–97].

Psixolingvistika sohasidagi tadqiqotlarda A. Leontiev nutqiy faoliyat nazariyasini ishlab chiqqan olimlardan biri sifatida e'tirof etiladi. U til birliklarining idrok qilinishi va ishlab chiqilishi insonning kommunikativ ehtiyojlari bilan bog'liq murakkab psixik jarayon ekanligini ko'rsatadi. Olim terminlarning inson ongida tayyor holatda emas, balki assosiativ bog'lanishlar orqali faollashishini qayd etadi. Mazkur nazariya pedagogik terminlarning nutqiy idrokdagi voqelanish mexanizmlarini tushuntirishda muhim ahamiyat kasb etadi [5, 112–125].

Nutq va tafakkur o'rtasidagi bog'liqlik masalasi A. Luriya tadqiqotlarida ham markaziy o'rin egallaydi. Olimning fikricha, nutqiy birliklarni idrok etish fonetik qabul qilish, semantik dekodlash, mantiqiy tahlil va kontekstual interpretatsiya bosqichlari orqali amalga oshadi. Pedagogik terminlarning nutqiy idrokini o'rganishda aynan ushbu bosqichlarning mavjudligi terminologik birliklarning psixolingvistik tabiatini aniqlash imkonini beradi [6, 184–196].

Kognitiv lingvistikaning eng muhim vakillaridan bo'lgan G. Lakoff va M. Johnson konseptual metafora nazariyasini ishlab chiqqan, inson tafakkuri metaforik modellarga asoslanishini ilmiy jihatdan asoslab berganlar. Ularning fikricha, ko'plab terminologik birliklar metaforik qayta konseptuallashuv natijasida shakllanadi. Pedagogik diskursdagi scaffolding, feedback, mentoring kabi terminlar ham dastlab boshqa sohalarga oid tushunchalar bo'lib, keyinchalik ta'lim jarayonining konseptual modellari ifodalovchi terminlarga aylangan [7, 56–73].

R. Langacker tomonidan ishlab chiqilgan kognitiv grammatika nazariyasida til birliklari inson ongidagi konseptual strukturalarning verbal ifodasi sifatida talqin qilinadi. Olim terminlarning ma'nosi insonning konseptual tajribasi va bilimlar bazasi bilan bog'liq holda shakllanishini ta'kidlaydi. Bu yondashuv pedagogik terminlarning turli madaniy muhitlarda turlicha idrok etilishi va interpretatsiya qilinishini izohlash imkonini beradi [8, 142–156].

Pedagogik kommunikatsiya va ta'lim jarayonining psixologik asoslarini tadqiq etishda L. Vygotskiyning ilmiy merosi alohida ahamiyatga ega. Olim tomonidan ilgari surilgan yaqin rivojlanish zonasini nazariyasi pedagogik diskursda keng qo'llaniladigan scaffolding terminining konseptual negizini tashkil etadi. Vygotskiy ta'lim jarayonida bilimlarning o'zlashtirilishi ijtimoiy muolot va kognitiv qo'llab-quvvatlash asosida amalga oshishini ta'kidlaydi [9, 84–92].

Terminologiya va lingvistik tushunchalar tizimini izohlashda D. Crystalning ilmiy ishlari ham muhim manba hisoblanadi. Olim tilshunoslik terminlarining semantik va funksional xususiyatlarini tizimli ravishda tavsiflab, terminologik birliklarning kommunikativ va kognitiv tabiatini yoritadi. Uning lug'atida keltirilgan izohlar pedagogik terminlarning semantik strukturasi hamda pragmatik imkoniyatlarini tahlil qilishda nazariy asos vazifasini bajaradi [10, 311–318].

Tahlil qilingan ilmiy manbalar shuni ko'rsatadiki, pedagogik terminlarning nutqiy idrokdagi lingvokognitiv xususiyatlari masalasi kognitiv tilshunoslik, psixolingvistika, pragmatik va pedagogik diskurs nazariyalari bilan uzviy bog'liq holda tadqiq etilgan. Biroq ingliz va o'zbek tillaridagi pedagogik terminlarning mental leksikondagi reprezentatsiyasi, assosiativ faollashuv mexanizmlari hamda lingvomadaniy interpretatsiyasini qiyosiy aspektda o'rganish masalalari hali ham qo'shimcha tadqiqotlarni talab etadi. Shu jihatdan mazkur tadqiqot mavjud ilmiy qarashlarni boyitish va pedagogik terminologiyaning lingvokognitiv tabiatini yanada chuqurroq yoritishga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda ingliz va o'zbek tillaridagi pedagogik terminlarning nutqiy idrokdagi lingvokognitiv xususiyatlarini aniqlash maqsadida qiyosiy-tipologik, kognitiv-semantik, psixolingvistik hamda pragmatik tahlil metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot materiali sifatida ingliz va o'zbek tillaridagi pedagogik terminologik birliklar, ilmiy-pedagogik adabiyotlar, ta'limga oid normativ hujjatlar hamda pedagogik diskurs namunalaridan foydalanildi. Terminlarning semantik tuzilishi va konseptual mazmunini aniqlashda konseptual tahlil hamda semantik dekodlash usullari qo'llanildi. Ularning nutqiy idrokdagi voqelanish mexanizmlarini yoritishda psixolingvistik yondashuv asosida mental leksikon, assosiativ maydon va konseptual integratsiya tamoyillari tahlil qilindi. Shuningdek, ingliz va o'zbek pedagogik terminologiyasining umumiy va differensial jihatlarini aniqlash uchun qiyosiy-qiyoslash metodi asosida lingvomadaniy hamda pragmatik xususiyatlar o'rganildi. Olingan natijalar tavsifiy va interpretatsion tahlil asosida umumlashtirildi.

Natijalar. Pedagogik terminlarning lingvokognitiv tabiati ularning inson tafakkuri va konseptual bilim tizimi bilan integrativ bog'liqligida namoyon bo'ladi. Har qanday pedagogik termin muayyan didaktik konseptning verbal modeli sifatida shakllanadi va pedagogik kommunikatsiyada bilimning kodlashtirilgan shaklini ifodalaydi.

Kognitiv tilshunoslikda terminlar konseptual kategoriyalash vositasi sifatida talqin qilinadi. Shu sababli pedagogik terminlar: ta'lim faoliyati; metodik jarayon;

pedagogik strategiya; baholash mexanizmi; kommunikativ interaksiya haqidagi bilimlarni sistemalashtiruvchi lingvistik birliklar hisoblanadi.

Masalan, ingliz tilidagi *scaffolding* termini dastlab qurilish terminologiyasiga oid birlik sifatida qo'llangan bo'lsa, pedagogik diskursda metaforik qayta konseptuallashuv asosida "o'quvchini bosqichma-bosqich qo'llab-quvvatlash" modelini ifodalovchi pedagogik termin sifatida shakllangan. Mazkur termin o'zbek pedagogik diskursda "tayanchli o'qitish", "bosqichli ko'mak" yoki "qo'llab-quvvatlovchi metod" kabi birliklar orqali interpretatsiya qilinadi.

Bu jarayon terminlarning: metaforik transfer, semantik kengayish, konseptual adaptatsiya mexanizmlari orqali shakllanishini ko'rsatadi.

Shuningdek, pedagogik terminlarning lingvokognitiv xususiyatlari ularning mental reprezentatsiyasida ham namoyon bo'ladi. Termin inson ongida izolyatsiyalangan holda emas, balki murakkab assosiativ-konseptual tarmoqlar tarkibida saqlanadi.

Pedagogik terminlarning nutqiy idrokdagi voqelanishi ko'p bosqichli psixolingvistik jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayon terminning formal qabul qilinishidan tortib, uning pragmatik interpretatsiyasigacha bo'lgan murakkab kognitiv faoliyatni qamrab oladi. [12. 93-99]

Psixolingvistik nuqtayi nazardan terminlarni idrok etish quyidagi bosqichlarda amalga oshadi:

1. Fonologik yoki grafik dekodlash – terminning tovush yoki grafik shakli identifikatsiya qilinadi;
2. Leksik-semantik faollashuv – terminning terminologik ma'nosi mental leksikonda faollashadi;
3. Konseptual integratsiya – termin mavjud bilimlar tizimi bilan bog'lanadi;
4. Kontekstual interpretatsiya – kommunikativ vaziyat asosida pragmatik mazmun shakllanadi;
5. Diskursiv adaptatsiya – termin pedagogik kommunikatsiyaning funksional maqsadiga moslashtiriladi.

Masalan, ingliz tilidagi *formative assessment* termini pedagogik diskursda: monitoring, feedback, reflection, progress evaluation konseptlari bilan bog'liq holda idrok etiladi.

O'zbek tilidagi "formativ baholash" yoki "rivojlantiruvchi baholash" birliklari esa: nazorat, pedagogik tahlil, o'zlashtirish monitoringi, reflektiv baholash

kabi semantik komponentlarni faollashtiradi. Mazkur holat terminlarning idrok etilishi milliy pedagogik tafakkur modeli bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatadi.

Pedagogik terminlarning assosiativ maydoni ularning semantik faolligi va nutqiy interpretatsiyasini belgilovchi muhim psixolingvistik

omil hisoblanadi. Mental leksikonda har bir termin boshqa konseptual birliklar bilan tarmoqlangan holda mavjud bo'ladi.

Masalan, ingliz pedagogik diskursidagi *learner autonomy* termini: independence, self-regulation, reflective thinking, responsibility, motivation

konseptlari bilan assotsiativ bog'lanadi.

O'zbek tilidagi "mustaqil ta'lim" termini esa: mustaqil fikrlash, o'zini boshqarish, individual yondashuv, shaxsiy mas'uliyat, kreativ tafakkur birliklari bilan semantik aloqaga kirishadi.

Bu holat pedagogik terminlarning lingvokognitiv xususiyatlari milliy-madaniy tafakkur modeli asosida shakllanishini ko'rsatadi. Pedagogik diskursda terminlar nafaqat ilmiy tushunchalarni ifodalovchi birlik, balki kommunikativ-pragmatik ta'sir vositasi sifatida ham faol qo'llanadi. Ularning asosiy pragmatik funksiyalari quyidagilardan iborat: bilim uzatish; metodik boshqaruv; auditoriyani motivatsiyalash; reflektiv tafakkurni shakllantirish; baholash faoliyatini tashkil qilish; institutsional kommunikatsiyani tartibga solish.

Masalan, ingliz tilidagi *competency-based learning* termini ta'limning amaliy natijadorlikka yo'naltirilgan paradigmasini ifodalasa, o'zbek pedagogik diskursidagi "kompetensiyaviy yondashuv" termini zamonaviy milliy ta'lim strategiyasining konseptual asoslaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Shuningdek, pedagogik terminlar auditoriyada pragmatik ta'sir ko'rsatish orqali: pedagogik motivatsiyani kuchaytiradi; o'quv faoliyatini boshqaradi; kommunikativ intizomni shakllantiradi; interaktiv muloqotni faollashtiradi.

Tadqiqot natijalari ingliz va o'zbek tillaridagi pedagogik terminlarning murakkab lingvokognitiv hamda psixolingvistik tizim sifatida namoyon bo'lishini ko'rsatdi. Pedagogik terminlarning nutqiy idrokdagi voqelanishi semantik dekodlash, konseptual integratsiya, assotsiativ faollashuv hamda pragmatik interpretatsiya kabi ko'p bosqichli mexanizmlar asosida amalga oshadi.

Aniqlanishicha, pedagogik terminlarning mental reprezentatsiyasi insonning: konseptual bilimlari, pedagogik tajribasi, kommunikativ kompetensiyasi, lingvomadaniy tafakkuri bilan integrativ bog'liqlikda shakllanadi.

Ingliz va o'zbek pedagogik diskurslari qiyosiy tahlili terminlarning pragmatik funksiyalarida umumiylik bilan bir qatorda milliy ta'lim paradigmasi va lingvomadaniy tafakkurga xos differensial xususiyatlar ham mavjudligini ko'rsatdi.

Shuningdek, pedagogik terminlarning lingvokognitiv xususiyatlarini tadqiq etish: pedagogik kommunikatsiya samaradorligini oshirish; terminologik tizimlarni optimallashtirish; ta'lim jarayonida semantik interpretatsiya mexanizmlarini aniqlash; pedagogik diskursning psixolingvistik tabiatini ochib berish uchun muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy tilshunoslikda terminologik tizimlarni antropotsentrik paradigma asosida tadqiq etish muhim ilmiy yo'nalishlardan biri sifatida shakllanmoqda. Ayniqsa, pedagogik terminlarning inson tafakkuri, nutqiy faoliyati hamda kommunikativ jarayonlar bilan bog'liq holda o'rganilishi kognitiv lingvistika va psixolingvistikning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Chunki pedagogik terminlar ta'lim jarayonidagi ilmiy bilimlarni uzatish, pedagogik faoliyatni boshqarish hamda didaktik kommunikatsiyani tartibga soluvchi muhim lingvistik vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Amerikalik olim J.Lakoff til va tafakkur o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'kidlab, inson tafakkuri konseptual metaforalar asosida shakllanishini qayd etadi. [7.56] Olimning fikricha, til birliklari insonning konseptual bilim tizimini verbal shaklda ifodalaydi. Mazkur nazariya pedagogik terminlarning ham muayyan konseptual model asosida shakllanishini ko'rsatadi. Xususan, *scaffolding*, *feedback*, *learner autonomy* kabi pedagogik terminlar ta'lim jarayonining kognitiv modelini ifodalovchi konseptual birliklar sifatida namoyon bo'ladi.

Kognitiv lingvistika asoschilaridan biri R.Langacker esa til birliklarini "kognitiv strukturalarning verbal namoyoni" sifatida talqin qiladi. Olimning ta'kidlashicha, har qanday termin inson ongidagi bilimlar tizimi bilan integrativ aloqada shakllanadi. Shu nuqtayi nazardan pedagogik terminlarning nutqiy idrokdagi voqelanishi insonning konseptual tajribasi, pedagogik bilimi hamda kommunikativ kompetensiyasi bilan chambarchas bog'liqdir. [8.12]

Psixolingvist A.R.Luriya nutqiy idrokni insonning ko'p bosqichli psixik faoliyati sifatida tavsiflaydi. [6.39] Olimning fikricha, nutqiy birliklarni idrok etish: fonetik qabul qilish, semantik dekodlash, mantiqiy interpretatsiya, kontekstual integratsiya bosqichlari orqali amalga oshadi. Mazkur qarash pedagogik terminlarning idrok etilish mexanizmlarini tushuntirishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, J. Miller va J. Andersonlarning psixolingvistik konseptualarida mental leksikon tushunchasi markaziy o'rin egallaydi.

Ularning ta'kidlashicha, terminlar inson xotirasida alohida birlik sifatida emas, balki assotsiativ-semantik tarmoqlar tarkibida saqlanadi. Shu sababli pedagogik terminlarning idrok etilishi mavjud konseptual bilimlar va kommunikativ tajriba bilan uzviy bog'liq holda kechadi.

O'zbek tilshunosligida ham terminologiyaning kognitiv va pragmatik aspektlari bo'yicha muhim ilmiy qarashlar mavjud. Professor Sh. Safarov til birliklarini inson tafakkuri va konseptual faoliyati bilan bog'liq holda tadqiq etib, "til – insonning kognitiv faoliyatini aks ettiruvchi murakkab mental tizim" ekanligini ta'kidlaydi. [2.34] Olimning ushbu qarashi pedagogik terminlarning lingvokognitiv tabiatini yoritishda muhim metodologik asos vazifasini bajaradi.

Professor N. Mahmudov esa diskurs va pragmatika masalalariga oid tadqiqotlarida terminlarning kommunikativ muhitdagi funksional faolligiga alohida e'tibor qaratadi. [3.87] Olimning fikricha, terminologik birliklarning ma'nosi faqat lug'aviy strukturada emas, balki kommunikativ vaziyat va pragmatik kontekstda to'liq namoyon bo'ladi. Bu esa pedagogik terminlarning nutqiy idrokdagi pragmatik interpretatsiyasini ilmiy asoslash imkonini beradi.

Mazkur ilmiy qarashlardan kelib chiqib aytish mumkinki, ingliz va o'zbek tillaridagi pedagogik terminlarning nutqiy idrokdagi lingvokognitiv xususiyatlari inson tafakkuri, mental reprezentatsiya, assotsiativ faollashuv hamda pedagogik kommunikatsiya bilan integrativ bog'liqlikda shakllanadi. [13.392-394]

Pedagogik terminlarning lingvokognitiv tabiati ularning inson ongidagi konseptual bilimlarni verbal shaklda kodlashtirish xususiyatida namoyon bo'ladi. Kognitiv tilshunoslik nuqtayi nazaridan terminlar obyektiv borliq haqidagi bilimlarning lingvistik modeli hisoblanadi.

E. Kubryakovaning ta'kidlashicha, terminlar inson tafakkuridagi bilimlar strukturasi va kategoriyalash jarayonining mahsuli sifatida shakllanadi. Olim terminologik birliklarni "bilimning verbal reprezentanti" deb baholaydi. [4.90] Shu sababli pedagogik terminlar ta'lim jarayoniga oid konseptlarni semantik jihatdan tizimlashtiruvchi lingvistik vosita sifatida namoyon bo'ladi. Masalan, **ingliz tilidagi learner autonomy** termini: mustaqil fikrlash, o'zini boshqarish, reflektiv faoliyat, individual mas'uliyat konseptlarini birlashtiradi. O'zbek pedagogik diskursidagi "mustaqil ta'lim" termini esa: shaxsiy faollik, o'zlashtirish, mustaqil izlanish, kreativ tafakkur kabi semantik komponentlar bilan assotsiativ bog'lanadi. Bu holat pedagogik terminlarning mental leksikondagi reprezentatsiyasi milliy-madaniy tafakkur modeli bilan bog'liq ekanligini ko'rsatadi.

Pedagogik terminlarning nutqiy idrokdagi voqelanishi murakkab psixolingvistik jarayon hisoblanadi. A.A. Leontyevning ta'kidlashicha, nutqiy faoliyat inson tafakkuri va kommunikativ ehtiyojlari bilan bog'liq ko'p bosqichli psixik tizimdir. [5.39] Shu bois terminlarning idrok etilishi faqat semantik anglash bilan cheklanmay, balki konseptual interpretatsiyani ham qamrab oladi.

Pedagogik terminlarning idrok etilishi quyidagi bosqichlar orqali amalga oshadi:

1. fonologik yoki grafik qabul qilish;
2. semantik identifikatsiya;
3. konseptual integratsiya;
4. assotsiativ faollashuv;
5. pragmatik interpretatsiya.

Masalan, *formative assessment* termini ingliz pedagogik diskursida: monitoring, feedback, reflective learning, progress evaluation konseptlari bilan bog'liq holda idrok etiladi.

Muhokama. O'zbek pedagogik diskursida esa "formativ baholash" termini: rivojlantiruvchi nazorat, pedagogik tahlil, o'zlashtirish monitoringi, reflektiv baholash mazmunlari bilan interpretatsiya qilinadi. Bu holat terminlarning nutqiy idrokida lingvomadaniy tafakkur modeli muhim o'rin egallashini ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalari ingliz va o'zbek tillaridagi pedagogik terminlarning murakkab lingvokognitiv hamda psixolingvistik tizim sifatida namoyon bo'lishini ko'rsatdi. Pedagogik terminlarning nutqiy idrokdagi voqelanishi inson tafakkuri, konseptual bilimlar tizimi, assotsiativ maydon hamda kommunikativ tajriba bilan integrativ bog'liqlikda shakllanadi.

Shuningdek, ingliz va o'zbek pedagogik diskurslari qiyosiy tahlili terminlarning semantik interpretatsiyasi va pragmatik funksiyalarida umumiylik bilan bir qatorda milliy-madaniy tafakkurga xos differensial xususiyatlar ham mavjudligini ko'rsatdi.

Psixolingvistik tadqiqotlarda mental leksikon inson ongida mavjud bo'lgan til birliklari tizimi sifatida talqin qilinadi. Ushbu tizimda terminologik birliklar o'zaro semantik, assotsiativ va konseptual aloqalar asosida tarmoqlangan holda saqlanadi. Pedagogik terminlarning mental leksikondagi reprezentatsiyasi esa insonning kasbiy tajribasi, pedagogik

tafakkuri hamda kommunikativ kompetensiyasi bilan bevosita bog'liq holda shakllanadi.

Psixolingvist olim Alexey Leontiev nutqiy faoliyatni inson tafakkuri bilan integrativ bog'liq murakkab psixik mexanizm sifatida izohlaydi. Olimning ta'kidlashicha, til birliklari inson ongida tayyor shaklda emas, balki kommunikativ ehtiyoj va assotsiativ faollashuv asosida voqelanadi.

Mazkur qarash pedagogik terminlarning ham nutqiy faoliyat jarayonida dinamik ravishda faollashishini ko'rsatadi. Masalan, **ingliz tilidagi** *reflective learning* termini pedagogik kommunikatsiyada: refleksiya, tahliliy fikrlash, o'zini baholash, mustaqil monitoring konseptlari bilan bog'liq holda idrok etiladi.

O'zbek pedagogik diskursida "reflektiv ta'lim" yoki "reflektiv o'qitish" terminlari esa: pedagogik tahlil, o'z faoliyatini baholash, metodik kuzatuv, tanqidiy yondashuv kabi semantik komponentlarni faollashtiradi. Demak, pedagogik terminlarning mental leksikondagi reprezentatsiyasi ularning lingvokognitiv tabiatini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Kognitiv tilshunoslikda konsept inson tafakkurida shakllanadigan murakkab bilim modeli sifatida talqin qilinadi. Shu nuqtayi nazardan pedagogik terminlar muayyan pedagogik konseptlarning verbal reprezentanti sifatida namoyon bo'ladi.

Elena Kubryakova terminologik birliklarni "bilimning verbal reprezentanti" sifatida tavsiflaydi hamda ularning inson konseptual tizimidagi o'rniga alohida e'tibor qaratadi. Masalan, ingliz tilidagi *competency-based learning* termini: amaliy ko'nikma, natijadorlik, kasbiy tayyorgarlik, funksional bilim konseptlarini integratsiyalashgan holda ifodalaydi.

O'zbek tilidagi "kompetensiyaviy yondashuv" termini esa: bilim, ko'nikma, malaka, amaliy faoliyat, shaxsiy rivojlanish kabi konseptual komponentlar bilan bog'liq holda voqelanadi. Mazkur terminlarning konseptual strukturasi pedagogik diskursning pragmatik maqsadlari bilan chambarchas aloqador bo'lib, ular ta'lim jarayonidagi metodik boshqaruv mexanizmlarini shakllantirishda muhim o'rin egallaydi.

Pedagogik terminlarning pragmatik xususiyatlari ularning kommunikativ vaziyatdagi funksional faolligi bilan belgilanadi. Pedagogik diskursda terminlar: *informativ, regulativ, motivatsion, evaluative* vazifalarni bajaradi. Shu sababli terminlarning semantik imkoniyatlari diskursiv muhit bilan bog'liq holda kengayadi. Masalan, ingliz pedagogik diskursidagi *feedback* termini oddiy "fikr bildirish" ma'nosidan tashqari: pedagogik nazorat, rivojlantiruvchi tahlil, motivatsion ta'sir, reflektiv boshqaruv vazifalarini ham bajaradi.

O'zbek pedagogik diskursida "*qayta aloqa*" termini: *baholash, pedagogik monitoring, o'quv faoliyatini muvofiqlashtirish, kommunikativ boshqaruv* kabi pragmatik funksiyalar bilan bog'liq holda qo'llanadi. Bu esa pedagogik terminlarning pragmatik tabiatini ko'p qatlamli semantik va funksional strukturaga ega ekanligini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Nizomova M.B. Ingliz va o'zbek tillarida pedagogik terminlarning lingvopragmatik va psixolingvistik xususiyatlari. – Qarshi: QarDU nashriyoti, 2025. – 168 b.
2. Safarov Sh. Kognitiv tilshunoslik. – Jizzax: Sangzor, 2006. – 124 b.
3. Mahmudov N. Tilning mukammal tadqiqi yo'llarini izlab. – Toshkent: Fan, 2012. – 176 b.
4. Kubryakova E. Краткий словарь когнитивных терминов. – Москва: МГУ, 1996. – 245 с.
5. Leontiev A. Основы психолингвистики. – Москва: Смысл, 1997. – 287 с.
6. Luria A. Язык и сознание. – Москва: Издательство Московского университета, 1979. – 320 с.
7. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago: University of Chicago Press, 1980. – 276 p.
8. Langacker R. Foundations of Cognitive Grammar. Vol.1. – Stanford: Stanford University Press, 1987. – 516 p.

Pedagogik terminlarning nutqiy faollashuvi insonning kommunikativ ehtiyoji va kasbiy tafakkuri bilan bog'liq holda amalga oshadi. Psixolingvistik nuqtayi nazardan terminlar nutq jarayonida ma'lum assotsiativ maydonlar orqali faollashadi. Masalan, ingliz tilidagi *student-centered learning* termini: interaktiv metod, learner autonomy, collaborative learning, reflective activity birliklari bilan semantik yaqinlik hosil qiladi. O'zbek pedagogik diskursidagi "talabaga yo'naltirilgan ta'lim" termini esa: interfaol metod, mustaqil ta'lim, ijodiy yondashuv, kommunikativ faollik konseptlari bilan assotsiativ bog'lanadi. Mazkur holat pedagogik terminlarning nutqiy idrokdagi voqelanishi inson tafakkuridagi konseptual tizim va lingvomadaniy tajriba bilan integrativ bog'liq ekanligini ko'rsatadi.

Ingliz va o'zbek tillaridagi pedagogik terminlarning nutqiy idrokdagi lingvokognitiv xususiyatlari ularning inson tafakkuri, mental leksikoni va kommunikativ faoliyati bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatadi. Tadqiqot davomida pedagogik terminlarning: konseptual strukturasi, semantik dekodlanish mexanizmlari, assotsiativ maydoni, pragmatik funksiyalari, nutqiy faollashuv xususiyatlari qiyosiy aspektida tahlil qilindi.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, pedagogik terminlar nafaqat ilmiy tushunchalarni ifodalovchi nominativ birlik, balki pedagogik diskursning kognitiv-pragmatik markazi sifatida ham namoyon bo'ladi. Ularning nutqiy idrokdagi voqelanishi insonning konseptual bilimlari, pedagogik tajribasi va lingvomadaniy tafakkuri bilan integrativ aloqada shakllanadi. Shuningdek, ingliz va o'zbek pedagogik terminologiyasining qiyosiy tahlili terminlarning semantik interpretatsiyasi hamda pragmatik funksiyalarida umumiylik bilan bir qatorda milliy ta'lim modeli va sotsiomadaniy tafakkurga xos differensial xususiyatlar mavjudligini ham ko'rsatdi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari ingliz va o'zbek tillaridagi pedagogik terminlarning murakkab lingvokognitiv hamda psixolingvistik tizim sifatida namoyon bo'lishini ko'rsatdi. Pedagogik terminlarning nutqiy idrokdagi voqelanishi semantik dekodlash, konseptual integratsiya, assotsiativ faollashuv va pragmatik interpretatsiya kabi ko'p bosqichli mexanizmlar asosida amalga oshadi.

Qiyosiy tahlillar pedagogik terminlarning mental leksikondagi reprezentatsiyasi insonning konseptual bilimlari, pedagogik tajribasi va lingvomadaniy tafakkuri bilan uzviy bog'liqligini tasdiqladi. Shuningdek, ingliz va o'zbek pedagogik diskurslarida terminlarning pragmatik funksiyalari hamda semantik interpretatsiyasida umumiylik bilan bir qatorda milliy-madaniy farqlar ham mavjudligi aniqlandi.

Pedagogik terminlarning lingvokognitiv xususiyatlarini o'rganish pedagogik kommunikatsiya samaradorligini oshirish, terminologik tizimlarni takomillashtirish hamda pedagogik diskursning psixolingvistik mexanizmlarini yoritishda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

9. Lev Vygotsky. Thought and Language. – Cambridge: MIT Press, 1986. – 287 p.
10. David Crystal. A Dictionary of Linguistics and Phonetics. – Oxford: Blackwell Publishing, 2008. – 529 p.
11. Nizomova M.B. Pedagogikaga oid terminlarning milliy o'ziga xoslikni belgilash pragmatikasi / Ilm-fan yangiliklari. Respublika konferensiyasi materiallari. – Andijon, 2024. – B. 49-52.
12. Nizomova M.B. Narrow and broad interpretation of the contact concept of "pedagogical language" in the social environment of terms related to pedagogy in english and uzbek languages // The American Journal of Social Science and Education Innovations (ISSN: -2689-100x). – VOLUME 05. – USA, 2023. – P. 93-99. (Impact Factor SJIF-3.12)
13. Nizomova M.B. Pedagogikaga oid terminlarning pragmatik kategoriyalari va pedagogik terminologiyaning pragmatik xususiyati (Ingliz va o'zbek tillari misolida) // O'zbekiston milliy universiteti xabarlari. – Toshkent, 2023. – № 1/11/1. – B. 392-394. (10.00.00; №15)